

УДК 339. 9 (091)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Власов В.І., д.е.н, д. с.-г.н., проф.
(ННЦ „Інститут аграрної економіки”, м. Київ)

В статті надається аналіз поглядів різних дослідників щодо періодизації глобалізації в історичному аспекті.

В науковій монографічній і періодичній літературі нині значна увага приділена розвитку глобалізації. Достатньо сказати, що в Інтернет-системі Google цей термін зустрічається в понад 12,5 млн. публікацій, хоча вперше це поняття, за свідченням В. Кузнецова [1, с. 12], з'явилося нещодавно – лише у 1983 році, коли Т. Левітт в журналі „Гарвард бізнес ревью” у своїй статті визначив це поняття як злиття ринків окремих товарів, що виробляються великими багатонаціональними корпораціями. Але за даними В.Л. Іноземцева цей термін, що періодично використовується з кінця 60-х років, вперше був задіяний американським соціологом Дж. Макменом щодо процесу посилення глобалізації соціальних відносин [2, с.234], а проф. О.Г. Білорус підкреслює, що вперше зіткнувся з терміном „глобалізація” у 1974 році під час наукового стажування в Гарвардському університеті [3, с.23]. Водночас російський дослідник А.Н. Чумаков вважає, що термін глобалізація як і усвідомлення цього явища з'явилося лише у 90-ті роки ХХ століття [4, с.464].

Серед публікацій щодо глобалізації час від часу з'являються спроби зробити періодизацію цього феномену, яку, на нашу думку, треба розглядати в багатьох аспектах історичному, економічному, цивілізаційному, релігійному, культур-

ному тощо. Дана стаття присвячена історичній періодизації.

Першим в історії глобалістики можна вважати царя Вавілонії в 1792 – 50 рр. до н.е. Хаммурапі, який об'єднав під своєю владою приблизно 800 тис. людей і створив закони, за якими жило і діяло це рабовласницьке суспільство [5, с.51].

В наступному глобалізаторами виступали Римська імперія, Олександр Македонський, Чингізхан та інші завойовники, що створювали величезні імперії, об'єднуючи десятки країн і народів і створюючи, таким чином, підґрунтя для розвитку глобалізаційних процесів.

Крім того, підґрунтя цього також слугував розвиток торгівлі з формуванням великих торговельних шляхів: „Шовкового”, „Із варяг у греки”, „Західного” або „Лядського”, „Південного” або „Грецького”, „Північно-Східного” або „Муромського” [6, с. 6-7].

Обговорюючи на круглому столі актуальні проблеми глобалізації, Г.Г. Дилігенський зазначив: „Глобалізація – это в принципе явление абсолютно не новое. Оно в разных формах существовало, развивалось на разных этапах человеческой истории. Хорошо известны античные формы глобализации” [7, с. 37].

Цікаву періодизацію історичного процесу за участю найбільш активних суб'єктів запропонував російський ака-

демкі Е. Азроянц з визначенням тривалості їх дій: Месопотамія – 3500-509 рр. до н.е., Давній Єгипет – 3000-304 рр. до н.е., Іудейське царство – 928-586 рр. до н.е., Ізраїльське царство – 928-586 рр. до н.е., Урарту – 860-580 рр. до н.е., Держава Ахеменідів – 558-330 рр. до н.е., Спарта – 560-330 рр. до н.е., Римська республіка – 509-31 рр. до н.е., Боспорське царство 438 р. до н.е. – 335 р. н.е., Держава Селевкідів – 366-64 рр. до н.е., Імперія Маур`ів (Індія) 248 р. до н.е. – 227 р. н.е., Римська імперія – 31 р. до н.е. – 395 р. н.е., Держава Сасанідів – 224 – 652 рр. н.е., Західна Римська імперія 395–476 рр., Східна Римська імперія – 395-1483 рр., Франція – 428 – н.ч., Арабський халіфат – 750 – 1258 рр, Росія – 812 – н.ч., Священна Римська імперія і Німеччина – 962 – н.ч., Велика Британія – 825 – н.ч., Португалія 1139 – н.ч., Монгольська імперія - 1206 – 1405 рр., Іспанія – 1479 – н.ч., Османська імперія – 1299-1922 рр., Імперія Великих Моголів – 1526-1858 рр., США – 1776 – н.ч. [8, с. 279-280].

За аналітичною оцінкою К. Денчева різні дослідники по різному датують початок глобалізації: Валерстайн І. – XV ст., Робертсон Р. – 1870-1920 рр., Гідденс Е. – XVIII ст., Перлмуттер Б. – кінець конфлікту між Сходом і Заходом [9, с. 17].

У свою чергу відомий російський глобаліст А.М. Чешков вважає, що: „по совокупности общих и частных параметров эволюцию глобальной общности можно подразделить на три этапа: **протоглобализация** (виділено нами – В.В.) – от Осевого времени до эпохи Просвещения и индустриальной революции; **формирование глобальной общности** (виділено нами – В.В.), последние 200 лет до конца нашего времени” [10, с. 122].

На противагу цій періодизації інший російський дослідник А.Н. Чумаков пропонує два варіанта періодизації історії: з точки зору масштабу націй і становлення

глобальних зв'язків і з точки зору епохальних видозмін (епометаморфоз).

У першому випадку дослідник виділив чотири епохи: 1. фрагментарних подій і локальних соціальних зв'язків – з моменту появи людини (5-7 млн. років тому) і до завершення неолітичної революції (7-3 тис. років до н.е.); 2. регіональних подій і територіально обмежених міжнародних відносин – від завершення неолітичної революції, коли вже сформувалися держави, до Великих географічних відкриттів (епоха Відродження); 3. глобальні події і всезагальна економічна і соціально-політична залежність – від часів Великих географічних відкриттів до середини XX ст., коли світ став цілісним у географічному, економічному, політичному й екологічному відношенні; 4. космічна експансія і космічні конфлікти, що почалися з запуску в 1957 році першого штучного супутника Землі, яка продовжиться в найближчому майбутньому.

У другому випадку А.Н. Чумаков запропонував п'ять епох (епометаморфоз): 1. виникнення людини розумної (homo sapiens), формування релігійного і міфологічного світогляду – 40-60 тис. років – 1 тис. років до н.е.; 2. появи в середині 1-го тисячоліття до н.е. філософії, як особливої історичної форми світогляду („осьовий час”), коли проявилися перші ознаки глобалізації у вигляді регіональних подій і територіально обмежених міжнародних відносин; 3. виділення науки із філософії у якості самостійної форми суспільної свідомості і початком науково-технічного прогресу, коли проявилися глобальні події й встановилася всезагальна економічна й соціально-політична залежність, тобто це був початок **реальної глобалізації** (виділено нами – В.В.), а також фундаментом її розвитку; 4. наш час пов'язаний з формуванням глобальної свідомості, початок якого іде своїми коріннями у XIX ст., але найбільш чітко проявляється

тільки з другої половини ХХ ст. Цей епометаморфоз пов'язаний з початком космічної ери й багатоаспектною глобалізацією; 5. гіпотетичний метаморфоз, протягом якого повинен відбутися кардинальний поворот до свідомості сутності самої людини, а основним поняттям мабуть стане термін „гуманізація” суспільної та індивідуальної свідомості, формування поки що не очевидних процесів, які через деякий час гратимуть ключову роль в житті людини, зачепив не тільки систему суспільних відносин, їх зв'язок з біосферою і геосферою, але й, можливо, з космосом [11, с.166, 175-178].

В підручнику, що був підготовлений великим колективом російських дослідників [12, с.27], зазначено, що коріння глобалізації, вірніше «протоглобалізації», в регіонально-глобальному масштабі супроводжували всю історію людства. При цьому і протоглобалізація і глобалізація проходили в часовому і просторовому аспекті нерівномірно і в різних сферах з наростаючими темпами та якісними змінами, як процес засвоєння планети Земля з посиленням взаємодії країн і народів, перетворенням людської спільноти.

Колектив українських дослідників переймаючи погляд росіянина А. Уткіна, що „перша революційна (але не перша взагалі) хвиля глобалізації заповонила світ на рубежі ХІХ-ХХ ст.», зазначив, що „друге відродження глобалізації відбулося наприкінці 70-х років ХХ ст. на ґрунті змін в інформаційно-комунікаційних технологіях” [13, с.12-13].

Відомий російський історик В.І. Пантін періодизацію глобалізації бачить в циклах глобальної історії, наголошуючи на тому, що цикли диференціації – інтеграції є циклами (витками) глобалізації. При цьому він виділяє перший античний цикл VIII-IV ст. до н.е. – від просування індоаріїв на південь і схід (перша половина ХІІІ ст. до н.е.), початку Великої грецької колонізації до боротьби царства Цинь за об'єднання всього Китаю (кінець IV ст.) [14, с.87-89].

Другий – середньовічний цикл III-XIII ст. н.е. від заняття слов'янськими племенами території від Балтійського моря до Північних Карпат з проникненням їх у Північне Причорномор'я (перша половина III ст.) до повалення візантійського імператора Юстиніана II (кінець VII ст.) [Ibid, с. 108-144] з виділенням головних подій середньовічної хвилі інтеграції (VIII – XIII ст.) – від укріплення мусульманської держави в Аравії та християнізації Німеччини (початок VIII ст.) до наступу турок на Візантію і захоплення ними більшої частини Малої Азії (XIII ст.) [Ibid, с.148-159].

Третій цикл диференціації – інтеграції розпочався за часів Великих географічних відкриттів і, на думку автора, ще не закінчився. Датування третього циклу В.І. Пантін починає з 1801 р. білем щодо всезагального огородження в Англії та першого перепису населення і закінчує підготовкою США до військової операції проти Іраку (2002 р.) [Ibid, с. 219-231]. При цьому В.І. Пантін зазначає, що якщо протягом другого циклу з'явилися хвилі глобалізації, то у третьому циклі вони вже більш виражені як в їх посиленні, так і послабленні. До перших він пропонує періодизацію: 1750-1870 рр., 1914-1970 рр. і можливо після 2005-2010 рр. [Ibid, с. 169].

При цьому для першого циклу характерно домінуючий культурний, економічний і політичний вплив Давньої Греції та Римської держави; другого – відповідно Сходу (Арабський халіфат, Китай, Візантійська і пізніше Монгольська імперії); третього – Західної Європи і США при прояві явних ознак нового майбутнього домінування Сходу (Японія, Китай, Індія) [Ibid., с. 260-261].

Якби солідаризуючись з цим дослідником щодо хвильової форми глобалізації, інший російський учений А.І. Неклеса зазначає: „История имеет внутренний ритм. Причем ее длинные волны как раз удивительно точно совпадают с границами миллениумов или значимых их частей (половин), обладающих собст-

венной картографией исторического пространства и времени. Первый такой рубеж в истории новой цивилизации, обозначивший конец эры Pax Romana относится к V-VI в. – времени крушения Западной Римской империи и начала Великого переселения народов.

Предыдущий fin de Millennium и начало второго тысячелетия – также весьма непростой рубеж в истории цивилизации... Распавшийся незадолго до рубежа тысячелетий земной круг империи Каролингов был в последующем частично заменен более локальным универсализмом священной Римской империи германской нации. В начале второго тысячелетия Византийская империя, кажется, достигшая к этому моменту пика своего могущества (золотой век) Македонской династии), сталкивается с новой, и как показало будущее, смертельной угрозой – турками-сельджуками, вступаая на путь утраты земного могущества, балканизации и нисхождения в историческое небытие...

Середина второго тысячелетия – также значимый рубеж в истории цивилизации. Это время зарождения современного мира, т.е. Мира Модерна (Modernity), формирование новой социальной, политической, экономической, культурной, семантики миропорядка. В этот период произошла смена вех, утвердился новый гуманистически ориентированный мир, где каждый человек становится «мерой всех вещей». Одновременно это было время крушения остатков Восточной Римской империи (1453) и выхода на подмостки истории иного спутника западноевропейской цивилизации – Нового Света (1492)” [15, с. 129-130].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов В. Что такое глобализация / В. Кузнецов //МЭиМО, 1998. - № 2. – С.12–21.
2. Иноземцев В.Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их эко-

Дещо інший підхід до періодизації глобалізації в історичному вимірі застосований колективом англійських дослідників. Базуючись на тому, що конкретні форми, які набуває глобалізація, можуть відрізнятися в різні історичні епохи, вони зазначають, що історичні форми глобалізації належать до „просторово-часових та організаційних властивостей світової взаємопов’язаності окремих історичних епох” [16, с.39] і на підставі цього виділяють чотири просторово-часових виміри:

- „екстенсивність глобальних мереж;
- інтенсивність глобального взаємозв’язку;
- динаміка глобальних мереж;
- схильність до змін глобального взаємозв’язку”, що дає можливість надати якісну оцінку історичним формам глобалізації через: 1) „просторові масштаби мереж відносин і зв’язків; 2) інтенсивність потоків і рівнів діяльності в середині мереж; 3) динаміку взаємообміну; 4) вплив цих явищ на окремі спільноти” [Ibid, с.40].

Таким чином, при всій розбіжності поглядів дослідників щодо періодизації глобалізації в історичному аспекті слід, на нашу думку, дотримуватися початку її у вигляді протоглобалізації з часів неолітичної революції, імперської глобалізації часів Давнього Риму і Давньої Греції, часів Великого переселення народів, становлення європейської цивілізації, часів Великих географічних відкриттів і промислової революції й формування глобальної спільноти (останні 200 років) з виділенням у кожному періоді довгих і коротких хвиль глобалізації.

номические последствия /В.Л. Иноземцев. – М.: Экономика, 2003.- 234 с.

3. Білорус О.Г., Зубець М.В, Саблук П.Т., Власов В.І. Глобальна продовольча безпека / [О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009.- 486 с.

4. Чумаков А.Н. Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст. Научное издание [текст]: монография / А.Н. Чумаков. – М.: „Канон +, РООИ” Реабилитация, 2006. – 576 с.

5. БСЭ, [2-е изд.], (Т.46). – М.: Госуд. научное изд-во «Большая советская энциклопедия», 1957. – С.51.

6. Чорний В. Найдавніші митні статuti і зовнішньоторговельні шляхи Київської Русі / В. Чорний. – К.: Академія митної служби України, 2001. – 108 с.

7. Актуальные вопросы глобализации (круглый стол) // МЭиМО, 1999. - №4. – С.37–52.

8. Азроянц Э. Глобализация: катастрофы или путь к развитию?. Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э. Азроянц. – М.: «Новый век». – 2002. – 416 с.

9. Денчев К. Феномен антиглобализма [учеб. пособие] / К. Денчев. – М.: ГУ ВШЭ, 2005. – 220 с.

10. Чешков М. Глобализация: сущность, нынешняя фаза, перспективы / М. Чешков // Pro et Contra, 1999. – Т.4. - №4. – С.122.

11. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира: [монограф.] / А.Н. Чумаков. – М.: ТК Велби, изд-во „Проспект”, 2005. – 432 с.

12. Глобализация: [учебник] / Под. общ. ред. В.А. Михайлова и В.С. Буянова. – М.: Изд-во РАГС, 2008. – 544 с.

13. Бебик В.М., Шергін С.О., Дегтярьова Л.О. Сучасна глобалістика: провідні кондиції і модерна практика: [навч. посібник] / В.М. Бебик, С.О. Шергін, Л.О. Дегтярьова. – К.: Університет „Україна”, 2006. – 208 с.

14. Пантин В.И. Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом измерении. – М.: 2003. – 276 с.

15. Неклесса А.И. Ordo quadro: пришествие постсовременного мира / А.И. Неклесса // Мегатренды мирового развития. – М.: Центр исследований пост-индустриального общества, 2001. – 295 с.

16. Гелд Д., Макгрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. Макгрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон [пер. з англ]. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.

Власов В.И. Периодизация глобализации в историческом аспекте. В статье дается анализ взглядов различных исследователей относительно периодизации глобализации в историческом аспекте.

Vlasov V. I. A globalisation periodization in historical aspect. In article the analysis of sights of various researchers concerning a globalisation periodization in historical aspect is given..